

Asia: VN/17391/2025

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle Kansaneläkelaitoksen tietojenvaihtoa koskevan lainsäädännön muuttamiseksi

Lausunnonantajan lausunto

Pankki- ja tilitietoihin liittyvä lausuntopalaute:

-

Matkakorvauksiin (Kela-taksit) liittyvä lausuntopalaute:

-

Toimeentulotuessa huomioitavia laskuja koskevaan Kansaneläkelaitoksen tiedonsaantioikeuteen liittyvä lausuntopalaute:

-

Toimeentulotuen hakijan tietojenanto- ja ilmoitusvelvollisuuteen liittyvä lausuntopalaute:

-

Lääkärinlausuntoja- ja todistuksia koskevan tiedonsaantioikeuden tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

-

Muihin toteuttamisvaihtoehtoihin liittyvä lausuntopalaute:

-

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

-

Muu lausuntopalaute:

Akava ry:n lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle hallituksen esitysluonnoksesta Kansaneläkelaitoksen tietojenvaihtoa koskevan lainsäädännön muuttamiseksi

Esityksen tavoitteena on vähentää sosiaaliturvaetuuksien virheellisiä maksuja ja väärinkäytöksiä sekä tehostaa etuuksien käsittelyä laajentamalla ja sähköistämällä Kansaneläkelaitoksen tiedonsaantia. Tavoitteet ovat sinänsä hyväksyttäviä ja sujuvoittavat etuusprosesseja.

Samalla esitys merkitsee useissa kohdin puuttumista erityisesti perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän ja henkilötietojen suojaan sekä toisaalta myös 21 §:ssä turvattuun hyvään hallintoon ja oikeusturvaan. Keskeistä siten on, täyttävätkö ehdotetut toimet perusoikeusrajoituksille asetetut välttämättömyys- ja oikeasuhtaisuusvaatimukset sekä turvaavatko ne etuudensaajan toimijuuden ja oikeusturvan riittävällä tavalla.

Esityksen keskeisiä hyötyjä ovat etuuksien käsittelyn nopeutuminen, hallinnollisen työn keventyminen, tietoturvan parantuminen sekä virheellisten maksujen ja väärinkäytösten ennaltaehkäisy. On kuitenkin olennaista, että esityksen perustelujen mukaan väärinkäytökset muodostavat vain pienen osan takaisinperinnöistä ja kokonaismenoista, ja valtaosa virheellisistä maksuista johtuu muista kuin vilpillisistä syistä. Tämä asettaa korkean vaatimustason sille, kuinka laajoja tiedonsaantioikeuksia voidaan tällä perusteella pitää välttämättöminä.

Perustuslain 21 § ja hallintolaki korostavat asianosaisen aktiivista asemaa omassa asiassaan. Esityksessä painottuu puolestaan viranomaislähtöinen tiedonhankinta. Tämä voi olla hallinnollisesti tehokasta, mutta perusoikeusnäkökulmasta ongelmallista erityisesti arkaluonteisia tietoja koskevissa tilanteissa. Mitä laajempi ja automaattisempi tiedonsaanti on, sitä painavammat perusteet ja sitä tarkemmat oikeusturvamekanismit se edellyttää.

Esityksessä ei kaikilta osin riittävän konkreettisesti perustella, miksi nykyiset tai vähemmän puuttuvat keinot eivät ole riittäviä. Välttämättömyyskriteerin täyttyminen jää siten osin epäselväksi. Hakijalle tulisi myös selkeästi ilmoittaa, mitä tietoja pyydetään, mistä lähteestä ja mihin tarkoitukseen, sekä varata mahdollisuus tulla kuulluksi. Esitysluonnosta voisi tältä osin selkeyttää. Lisäksi esitykseen voisi olla perusteltua sisällyttää velvoite seurata ja arvioida tiedonsaantioikeuksien käyttöä ja niiden vaikutuksia perusoikeuksiin.

Kielto-oikeuden merkitys

Pankki- ja tilitietoja koskeva kielto-oikeus on esitysluonnoksen keskeinen elementti, joka tukee hakijan toimijuutta. Vaikka kielto-oikeuden käyttäminen edellyttää hakijalta aktiivisia toimia, se säilyttää periaatteen siitä, että arkaluonteisten tietojen luovuttaminen on ensisijaisesti yksilön vastuulla. Jatkovalmistelussa voitaisiin tarkemmin arvioida myös suostumuksen käyttöä kielto-oikeuden sijasta.

Esitysluonnoksen perusteella etuuden hakijan kielto-oikeus koskee toimeentulotuen osalta ainoastaan tilannetta, jossa Kela hankkii tilitapahtumatietoja toimeentulotuesta annetun lain 3 a luvun 18 a §:n 5 momentin nojalla. Sen sijaan hakija ei voisi estää saman pykälän 4 momentissa tarkoitettujen välttämättömien tili-, saldo- ja varallisuustietojen saamista, koska näitä tietoja ei katsota arkaluonteisiksi. Huomiota tulisi valmistelussa kiinnittää myös siihen, että rahalaitoksilta pyydettävät tiedot voivat koskea joko hakijaa yhdessä perheenjäsenen kanssa tai yksinomaan perheenjäsentä. Tällainen perheenjäsen ei välttämättä ole tietoinen hakemuksen tekemisestä tai siihen liittyvästä viranomaismenettelystä. Esityksen mukaan kielto-oikeus kuuluisi kuitenkin vain etuuden hakijalle, ei muille perheenjäsenille.

Lääkärinlausunnot sisältävät yleensä erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvia tietoja. Tästä huolimatta esitysluonnoksessa ei ehdoteta vastaavaa kielto-oikeutta tai vaihtoehtoista menettelyä lääkärinlausuntojen osalta. Hakija ei voi estää tietopyyntöä eikä valita menettelyä, jossa hän toimittaisi tiedot itse. Tätä eroa ei esityksessä perustella, eikä siinä arvioida riittävästi vähemmän puuttuvia vaihtoehtoja tai hakijan oman toimittamisen mahdollisuutta tai merkitystä. Perusoikeusarvio jää tältä osin vaillinaiseksi. Esitysluonnoksen luvun 5.1 muissa toteuttamisvaihtoehtoissa ei ole myöskään käsitelty lääkärinlausuntoja koskevaa tiedonsaantioikeutta. Lääkärinlausuntojen osalta tulisi jatkovalmistelussa arvioida kielto-oikeutta tai vaihtoehtoista menettelyä, jossa hakijalla on ensisijainen mahdollisuus toimittaa tiedot itse.

Rekisterinpitäjän harkintavalta

Keskeinen kysymys on, missä määrin tietojen luovuttaminen edellyttää rekisterinpitäjältä tapauskohtaista harkintaa. Esimerkiksi lääkärinlausuntojen osalta esitetystä sääntelyssä ei selkeästi tuoda esille, edellytetäänkö terveydenhuollon toimijalta itsenäistä arviota tietojen välttämättömyydestä yksittäistapauksessa. Mikäli luovuttajalla ei ole harkintavaltaa arvioida luovutuksen välttämättömyyttä ja oikeasuhtaisuutta, vaan tämä perustuu lainsäädäntöön, sääntelyn täsmällisyyden, välttämättömyysperustelujen ja hakijan oikeusturvakeinojen merkitys korostuu. Esityksessä ei kuitenkaan riittävästi eritellä esimerkiksi miten epäolennaiset terveystiedot rajataan käsittelyn ulkopuolelle. Esitystä tulisi tältä osin jatkovalmistelussa täsmentää.

Ojala Katri
Akava ry